

А. А. Жигір, к. е. н., доцент кафедри фінансів, Азовський регіональний інститут управління Запорізького національного технічного університету

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті розглянуто науково-практичні основи фінансового планування розвитку екологічного підприємництва як невід'ємної частини оздоровлення економіки.

In the article research and practice bases of the financial planning of development of ecological enterprise are considered as inalienable part of making healthy of economy.

Ключові слова: фінансове оздоровлення, планування, оптимізація, фінансовий план.
Key words: financial making healthy, planning, optimization, financial plan.

ВСТУП

Невід'ємною частиною оздоровлення економіки та підприємств різних галузей є програма фінансового оздоровлення, яка спрямована на створення надійної фінансової бази прискорення виробничого і соціального розвитку, запровадження економічних стимулів, інтенсифікацію екологічного виробництва і його збалансованість. Реалізація цієї програми багато в чому залежить від рівня фінансового планування, що визначає рух фінансових ресурсів та їх узгодженість з матеріальними ресурсами, які забезпечують дієвість економічних важелів, органічне поєднання товарно-грошових відносин і механізму планового управління економікою на регіональному рівні.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою статті є розгляд науково-практичних основ фінансового планування розвитку екологічного підприємництва як невід'ємної частини оздоровлення економіки.

Процес фінансового планування природокористування — це, перш за все, процес створення економічних і організаційних умов для використання фінансових ресурсів з метою забезпечення природоохоронної діяльності. Він відображає складну систему економічних взаємовідносин, які виникають з приводу утворення фондів фінансових ресурсів та їх використання з метою охорони навколишнього природного середовища. За своїм змістом це особлива сфера організаційно-економічних відносин, пов'язаних з менеджментом природокористування [3].

Основними завданнями фінансового планування природокористування є:

- визначення джерел і обсягів грошових ресурсів, необхідних для оздоровлення навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів;
- акумуляція грошових засобів, необхідних для здійснення природоохоронних заходів;
- забезпечення необхідних пропорцій щодо розподілу і використання грошових ресурсів;
- стимулювання найбільш ефективного використання грошових ресурсів.

Розглядаючи фінансове планування як процес визначення поточних та перспективних фінансових потреб на період планування та виходячи з прийнятого порядку фінансування, напряму витрачання коштів, поданих у вигляді фінансового плану, наведемо його основні функції.

1. Аналітична — економічний аналіз використання фінансових ресурсів природокористування за минулий період, виявлення і мобілізація обмежених внутрішніх фінансових можливостей.

2. Нагромадження — забезпечення необхідними грошовими ресурсами.

3. Розподілу — оптимальний розподіл доходів та накопичувань.

4. Контрольна — контроль за господарською та фінансовою діяльністю.

Фінансове планування і прогнозування здатні активно впливати на характер функціонування господарських суб'єктів. Воно сприяє раціональному використанню трудових, матеріальних, природних і грошових ресурсів. Разом з тим, за допомогою фінансового планування суспільство висуває кожному господарському суб'єкту вимоги щодо ефективності роботи і матеріально-фінансової збалансованості.

Контроль за природоохоронною діяльністю є невід'ємною частиною заключного етапу фінансового планування. Він тісно пов'язаний з попередніми діями, коли за вибором альтернативних рішень йде складання плану та здійснення контролю, який може призвести до перегляду раніше прийнятих рішень або плану. Контроль діяльності передбачає існування бази, з якою порівнюються фактичні результати. В процесі контролю виявляються помилки, які можуть полягати у встановленні нереального плану або в невиконанні тих дій, які повинні бути виконаними. Контроль передбачає аналіз причин невдач та успіхів, а також знаходження шляхів виправлення помилок та закріплення успіху.

Проведені дослідження дали змогу виявити, що характерні для перехідного періоду нестійкість динаміки виробництва, неналагодженість маркетингу та інших явищ в господарських зв'язках та грошових відносинах підприємств-природокористувачів призводить до погіршення періодичності розробки фінансових планів з п'яти років до одного. Ринок підвищує вимоги до забезпечення своєчасності платежів, мобільності ресурсів та високої їх віддачі. Досягнення цього можливе лише при налагодженій фінансовій роботі, яка, насамперед, забезпечуватиме достатньо точний прогноз динаміки фінансових ресурсів в умовах, далеких від ідеальних (спад та підйом у попиті на продукцію, підвищення та падіння цін, інші кон'юнктурні фактори). Тому велика роль у забезпеченні фінансової стабільності всього регіону належить оперативному фінансовому плануванню — розрахунку прогнозного балансу, звітів про прибуток і зміну фінансового стану підприємств-природокористувачів, грошових потоків, бюджету капітальних вкладень в природоохоронні заходи. Прогнозування інвестицій є важливою проблемою для майбутніх успіхів в природоохоронній діяльності.

В умовах економічних трансформацій, коли відбувається посилення адміністративно-правових, санітарно-гігієнічних, соціально-психологічних вимог до екологічної безпеки виробництва і продукції, впровадження державою економічної відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища, загострення екологічних проблем перед підприємствами постає пробле-

ма фінансування природоохоронної діяльності. Перед фінансовими та плановими службами постають питання вибору джерела фінансування та оптимізації витрат на природоохоронну діяльність. Останню можна поділити на дві частини:

— оптимізація витрат протягом підготовки та виконання виробничо-екологічних заходів;

— оптимізація поточних витрат, пов'язаних з експлуатацією природоохоронного устаткування.

У перехідний період необхідно забезпечити комплексну перебудову системи фінансових планів, використовуючи досвід економічно розвинених країн, підвищити науковий рівень планування за умов подальшого удосконалення і використання його методів, при тісному зв'язку цього процесу із загальною системою економічного стимулювання, проведенні заходів з охорони навколишнього природного середовища. Політика гнучкого фінансового планування та контролю методично та практично допоможе регіону реалізувати концепцію переходу до реальних ринкових відносин.

Фінансові плани є планами утворення і використання грошових доходів, накопичень і заощаджень в межах окремих підприємств та їх об'єднань, а також галузей народного господарства та регіонів. Фінансові плани впливають на стан економіки і служать у руках держави серйозним важелем підвищення ефективності виробництва та забезпечення соціально-економічного розвитку [1].

Реальність фінансових планів залежить від використання прогресивних динамічних методів їх розрахунку і обґрунтування, які необхідно розвивати і уточнювати у відповідності з розвитком економічної науки, усвідомленням об'єктивних законів суспільства і закономірностей руху окремих категорій. З досвіду фінансового планування відомі декілька методів розробки планових завдань та їх взаємної ув'язки. Серед них можна визначити методи економічного аналізу (коефіцієнтів, нормативний, балансовий). Ці методи повинні застосовуватись одночасно або доповнювати один одного, і тільки в ув'язці один з одним вони дозволяють обґрунтувати фінансовий план кожної ланки господарства.

Головна мета руху фінансових ресурсів полягає у встановленні вихідного рівня доходів, грошових накопичень і видатків, у відкритті внутрішніх резервів, визначенні тенденцій в зміні вартісних пропорцій, щоб потім впливати на їх поліпшення.

Важливою умовою для здійснення обґрунтованих фінансових розрахунків є способи визначення розмірів доходів і видатків (коефіцієнтний, нормативний, економіко-математичний методи).

Знайти оптимальний варіант ефективного використання фінансових ресурсів з безлічі можливих дозволяє симплексний метод. Математична постановка задачі полягає у визначенні максимального прибутку (доходу) від виробництва і реалізації продукції при відомих обмеженнях на викиди, скиди, відходи в межах встановлених лімітів. Суть цього методу полягає в перегляді параметрів оптимального плану при введенні додаткових (штучних) змінних, які приймаються за базисні. Це необхідно в тому разі, якщо кількість обмежуючих умов задачі більша за кількість базисних змінних.

Вихідними даними для визначення оптимального плану виробництва, з урахуванням екологічної складової та за умови максимізації фінансового результату, є наступні.

1. Обсяг витрачання матеріалів на одиницю продукції кожного виду (дані беруться з технологічного регламенту).

2. Кількість наявного матеріалу кожного сорту на складі (дані беруться з карток складського обліку).

3. Норми викидів, скидів, відходів на одиницю виробленої продукції кожного виду (дані беруться з технологічного регламенту, екологічних паспортів).

4. Ліміти на викиди, скиди, тверді відходи.

5. Нормативний прибуток від реалізації одиниці продукції кожного виду (дані беруться з калькуляції собівартості продукції).

Математична модель задачі буде мати такий вигляд:

$$\sum_{j=1}^n c_j x_j \rightarrow \max \quad (1)$$

При обмеженнях на ресурси:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i \quad (i = 1, 2, \dots, k) \quad (2)$$

При обмеженнях на викиди, скиди, відходи в межах встановлених лімітів:

$$\sum_{j=1}^n b_{sj} x_j \leq Q_s \quad (s = 1, 2, 3); \quad (3)$$

А також:

$$x_j \geq 0 \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad (4)$$

де j — вид продукції;

n — кількість видів продукції;

x_j — обсяг продукції;

i — вид ресурсу;

k — кількість всіх видів наявних ресурсів;

a_{ij} — норма використання i -го виду ресурсу при виробництві одиниці j -го виду продукції;

b_i — кількість наявного ресурсу i -го виду;

s — вид відходів;

Q_s — обмеження на відходи s -го виду;

b_{sj} — норма обмеження s -го виду відходу при виробництві одиниці j -го виду продукції;

c_j — норма прибутку при виробництві одиниці j -го виду продукції.

Вирішення задачі, спрямоване на максимізацію прибутку (цільової функції), необхідно проводити за єдиним алгоритмом симплексного методу мінімізації цільової функції [1].

У проведенні аналізу і оцінки очікуваних результатів фінансового планування допомагає екологічна експертиза, яка являє собою комплексний аналіз технологій, матеріалів, устаткування, техніки, проектів, планів, прогнозів та іншої документації. Дану експертизу проводять експерти з метою визначення відповідності поданих матеріалів чинному законодавству і розробки конструктивних пропозицій щодо охорони навколишнього середовища.

Екологічна експертиза проводиться за п'ятьма наступними аспектами.

1. Вплив планового заходу на навколишнє середовище. Цей аспект являє собою аналіз впливу на навколишнє середовище. Вплив може бути екологічним, естетичним, історичним, культурним, економічним, соціальним (на здоров'я людей).

2. Негативний вплив на навколишнє середовище, який неминуче може настати у випадку виконання планового заходу. Для визначення такого неминучого негативного впливу необхідно проаналізувати заходи щодо зниження негативного впливу. Ці заходи включають:

— попередження впливу шляхом реалізації лише частини заходу або повної відмови від його реалізації;

— зведення впливу до мінімуму шляхом зменшення кількості елементів заходу;

— коригування впливу шляхом реабілітації, відтворення або рекультивациі порушеного навколишнього середовища;

— попередження впливу шляхом здійснення природоохоронних дій в процесі реалізації заходу;

— компенсація збитку шляхом заміни одних ресурсів іншими.

3. Альтернативні варіанти планового заходу. Їх перелік повинен включати допустимі альтернативи планового заходу з урахуванням конкретної ситуації. Якщо є альтернативний варіант планового заходу, то тоді окремі особи і організації можуть наполягати на виборі саме цієї альтернативи. Можливі ситуації, коли альтернативні варіанти змінюються навіть в процесі екологічної експертизи.

4. Співвідношення довгострокового і короткострокового природокористування. В теперішній час ця вимога не знаходить широкої підтримки. Частково це можна пояснити відсутністю даних про прогнозування продуктивності природних ресурсів в далекому майбутньому. Також важко прогнозувати потреби суспільства і види діяльності природокористування.

5. Аналіз заходів, які неминуче впливають на навколишнє середовище. На даному етапі слід звернути особливу увагу на обов'язкові елементи заходу. Галузь цього

аналізу є логічним продовженням інших аспектів експертизи. Як і при розробці заходів зменшення негативного впливу або підраховуванні довгострокового впливу, тут важко сконцентрувати увагу на обов'язкових елементах заходу. Встановлені вимоги відносно необхідних для такого аналізу даних використовуються і при аналізі інших аспектів, а також служать "внутрішнім контролем" при проведенні експертизи.

Проведення природоохоронних заходів вимагає значних капітальних вкладень (одноразові витрати) та експлуатаційних (поточних) витрат. Потреба в капітальних вкладеннях значною мірою перевищує можливість державного бюджету, і здійснювати їх слід таким чином, щоб одержати максимально можливу віддачу, дати найбільший економічний ефект. Тому виникає необхідність у визначенні економічної ефективності природоохоронних заходів. Ефективність природоохоронних заходів на різних рівнях оцінюється за допомогою показників або результатів — екологічних, соціальних, економічних.

Екологічний результат полягає в обмеженні негативного впливу на навколишнє середовище і поліпшенні його стану. Він проявляється у зменшенні обсягів забруднення навколишнього середовища, збільшенні кількості і поліпшенні якості придатних до використання земельних, лісових та водних ресурсів, у поліпшенні атмосферного повітря.

Соціальний результат полягає у підвищенні рівня життя населення, соціальної ефективності виробництва і збільшенні національного багатства країни. Економічний результат полягає в економії або попередженні витрат природних ресурсів, живої та уречевленої праці у виробничій і невиробничій сферах народного господарства. Економічне обґрунтування природоохоронних заходів проводиться шляхом порівнювання економічних результатів цих заходів з витратами, необхідними для їх здійснення за допомогою системи показників загальної і порівняльної ефективності природоохоронних заходів [2].

Економічна ефективність природоохоронних витрат визначається з метою виявлення загальноекономічних результатів природоохоронних заходів, визначення темпів зростання або зменшення цих витрат, оцінки галузевих пропорцій щодо розподілу капіталовкладень, прийняття рішень стосовно черговості виконання природоохоронних заходів.

Показник загальної економічної ефективності природоохоронних витрат (E) визначається як співвідношення річного обсягу повного економічного ефекту і суми приведених витрат, які сприяли досягненню цього ефекту (експлуатаційні витрати і капіталовкладення, приведені до однакової розмірності згідно нормативів ефективності) і розраховується за формулою:

$$E = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m E_{ij}}{B + E_n K} \quad (5)$$

де E_{ij} — повний економічний ефект i-го виду, що сприяє запобіганню витрат на j-тому об'єкті, який розташований у зоні покращання стану навколишнього середовища;

B — річні експлуатаційні витрати на утримання і обслуговування основних засобів природоохоронного призначення, які забезпечили б повний економічний ефект;

E_n — нормативний коефіцієнт економічної ефективності капіталовкладень природоохоронного значення;

K — капітальні вкладення в будівництво основних засобів природоохоронного призначення.

Запроектвані показники загальної економічної ефективності природоохоронних витрат повинні бути, як правило, не нижче за відповідні нормативи і звітні показники за минулий рік. Якщо цю вимогу не задовольняють варіанти заходів у галузі охорони навколишнього природного середовища, відібрані за критеріями мінімуму витрат або максимуму економічного ефекту, а також при встановленні факту різноспрямованості показників економічних та тих, які характеризують результати природоохоронних заходів, необхідно здійснити додатковий контроль та аналіз доцільності відібраних варіантів шляхом збільшення кількості варіантів, які подаються на роз-

гляд, і пошуку додаткових резервів підвищення ефективності природоохоронних заходів.

Однак, існуюча економічна криза не дозволяє в повному обсязі забезпечити фінансування капіталовкладень в охорону навколишнього середовища. Вирішення цієї проблеми значною мірою може залежати від фінансування тих природоохоронних заходів, які є інтегрованою складовою технологічних процесів.

Порівняльна економічна ефективність природоохоронних витрат визначається мінімальними приведеними експлуатаційними витратами і розмірами капітальних вкладень, скоригованими за фактором часу. При проведенні заходів, здійснення яких або досягнення ефекту від яких потребує певного часу (відновлення лісових насаджень, рекультивация порушених земель, відновлення рибних популяцій тощо), сумарні витрати визначають з урахуванням часового фактора за формулою:

$$B_{\text{сум}} = \sum_{t=t_0}^t \frac{K_t + B_t}{(1 + E_n)^{t-t_0}} \quad (6)$$

де $B_{\text{сум}}$ — сумарні витрати на проведення природоохоронних заходів;

K_t — капітальні вкладення в певний захід в t-тому році;

B_t — витрати на експлуатацію природоохоронного об'єкта в t-му році (без реноваційних відрахувань);

E_n — нормативний коефіцієнт приведення витрат, різних за часом;

t_0 — базовий термін, до якого приводяться витрати t-того року.

За базовий термін приймається або початок планового періоду, в якому будуть здійснюватися заходи, або найпізніший термін введення природоохоронних об'єктів в експлуатацію, або роки початку і завершення будівництва відповідних споруд.

Умовою проведення розрахунків порівняльної економічної ефективності витрат на природоохоронні заходи є вибір їх варіантів, де досягається нормативна якість навколишнього природного середовища. Порівняльні варіанти повинні відповідати вимогам щодо умов праці, технічних та економічних показників, комплексного використання відходів, вторинних ресурсів тощо, які передбачені нормативними документами.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що для економіки України вкрай потрібний якісно новий, гнучкий організаційно-економічний механізм планування фінансовими ресурсами природокористування, який повинен спиратися на ринкові регулятори фінансових потоків природокористування. Рекомендована нами система таких регуляторів ґрунтується на комбінації інструментів, які одночасно і примушують, і заохочують господарські суб'єкти до реалізації природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів. Для запровадження системи запропонованих ринкових регуляторів природокористування необхідно сформувати організаційну структуру менеджменту природокористування і забезпечити її належне інформаційне забезпечення на основі еколого-економічного паспорту території. Також слід зробити достатньо точний прогноз динаміки фінансових ресурсів, що досягається за рахунок налагодженого фінансового планування природокористування.

Література:

1. Дудар О.Т. Органічне агровиробництво у системі еколого-спрямованого розвитку сільського господарства / О.Т. Дудар // Інноваційна економіка. — 2009. — № 4. — С. 52—56.
2. Трегубчук В.М. Концептуальні основи сталого та екологічнобезпечного розвитку національного АПК / В.М. Трегубчук // Проблеми сталого розвитку України. — К.: БМТ, 1998. — С. 121.
3. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Мессель-Веселяка. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. — 135 с.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2012 р.